

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

OTROCTVÍ STAROVĚKÉ MEZOPOTÁMIE JAKO SPOLEČENSKÝ FENOMÉN

Vedoucí práce: ThLic. Adam Mackerle

Autor práce: Ivana Součková

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Ročník: 3.

2010

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

1. března 2010

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce ThLic. Adamu Mackerlemu za trpělivost,
cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah:

Úvod.....	5
1 Historické pozadí Mezopotámie.....	8
2 Otroctví v rámci mezopotamské společnosti	12
2.1 Svobodní občané	12
2.2 Částečně svobodní občané	13
2.3 Nesvobodní občané	14
3 Příčiny vzniku otroctví	16
3.1 Centralizace státní moci jako příčina otroctví.....	16
3.2 Ekonomické příčiny vzniku otroctví.....	17
3.2.1 Státní sektor.....	17
3.2.2 Soukromý sektor	19
3.2.3 Systém půjček	20
3.3 Odsouzení jako příčina otroctví	21
4 Otroctví v zákonech starověké Mezopotámie	22
4.1 Nápisy sumerských vladařů	22
4.2 Zákony psané v sumerštině	23
4.3 Zákony psané v akkadštině	24
Závěr.....	27
Seznam použité literatury.....	29
Abstrakt	31
Abstract	32

Úvod

Téma otroctví starověké Mezopotámie je pro mě zajímavé, protože se týká problému, který se objevuje od starověku a přetrvává až do současnosti v některých vyspělých právních státech. Ačkoli existuje mnoho organizací, které se snaží novodobému otrokářství zabránit, a mnoho dokumentů, které otroctví zakazuje, nepodařilo se jej dosud ze společnosti eliminovat. Otrokářská společnost procházela vývojem a pojetí otroka ve starověku se tak značně liší od pojetí dnešního. Podstata však zůstává nezměněna. Otroci jsou vnímáni jako věci a je s nimi zacházeno podřadně. Také jsou omezeni ve svých právech na svobodu, na vzdělání, na přiměřenou odměnu za svou práci a jsou nuceni poskytovat služby, které pošlapávají lidskou důstojnost. Svůj pohled bych ráda zaměřila na počátky tohoto jevu, na to, proč vznikal, a jaké bylo postavení těchto lidí v tehdejší době a společnosti. Nebudu zde vykreslovat nynější otroctví a ani se nechci pouštět do porovnávání starověku se současností. Ráda bych se pokusila oživit otroctví v rámci starověké společnosti Mezopotámie v různých pohledech.

Cílem mé práce je odhalit pozici otroků v rámci velmi rozvrstvené a složité společenské hierarchie. Postavení otroků se v průběhu období výrazně lišilo, přesto některé rysy zůstávaly v zásadě stejné. Ve své práci se pokusím objasnit fenomén otroctví v jeho pozitivním i negativním světle. Důležitým aspektem, z jakého budu na danou problematiku pohlížet, budou zákonodárné prameny různých vladařů, ve kterých jsou upravena práva a povinnosti vztahující se k lidem nesvobodným. Také se zaměřím na příčiny vzniku otroctví a na celkový pohled na společnost starověké Mezopotámie. Metodou mé práce bude především analýza fenoménu v různé primární literatuře.

První kapitola popisuje historický vývoj od roku 3000 do roku 539 př. n. l. Jejím obsahem je také zeměpisné vymezení mezopotamské oblasti. Je do práce zařazena k lepší orientaci v různých obdobích starověké Mezopotámie a také k upřesnění, kdy panovali vladaři, z jejichž děl budu čerpat. Tato část popisuje vývoj od občin k městským státům a větším říším. V kapitole se nechám inspirovat především poznatky kolektivu autorů Ney Novákové, Lukáše Pechy,

Furata Rahmana, dále potom z knih Josefa Klímy, Miloše Biče a A. Lea Oppenheima.

V následujících kapitolách se budu zabývat fenoménem otroctví jako takovým. Nastíním, jaké bylo postavení nesvobodných lidí v rámci třídní společnosti, jaké jsou příčiny vzniku otroctví a jak jsou práva týkající se otroků upravena v různých zákonodárných spisech.

K pochopení výhod, nevýhod a významu otroctví ve společnosti starověké Mezopotámie je důležité popsat společnost jako propojený celek. Pokud bychom se soustředili pouze na fenomén otroctví a opomněli zmínit celé fungování a vývoj společnosti, mohlo by dojít ke zkreslení některých skutečností. Také postavení otroků v rámci společnosti nám nic nesdělí, když bychom jej nemohli porovnat s postavením ostatních společenských vrstev. V této kapitole se zaměřím na knihy autorů Klímy, Pechy a Oppenheima.

V kapitole příčiny vzniku otroctví se pokusím popsat propojené socioekonomické problémy, které se v Mezopotámii objevovaly. Hlavní důraz bude položen na rozvrstvení společnosti, které probíhalo jako následek centralizačních snah vládců. Dalším pramenem bude ekonomické fungování státu, což úzce souvisí s rozvrstvením společnosti. Kdyby se společnost nediferencovala nemohla by vzniknout tolik typická mezopotamská ekonomika. K vysvětlení dopadu ekonomiky na vznik otroctví, je nutné popsat, jakým způsobem v různých odvětvích fungovala. Pro lepší pochopení vzniku dlužního otroctví se v neposlední řadě pokusím vysvětlit systém půjček s velmi vysokými úroky, který hraničil v mnoha případech s lichvou a který nebylo do jisté míry možno regulovat ani státními zásahy. V práci se budu zabývat též zotročením jako trestem za některé činy, ať již proti rodině nebo proti společnosti vůbec. V této kapitole budu nejvíce získávat informace z knihy autora Chirichigna, dále potom z poznatků Klímy.

Poslední část se bude opírat o zákony, rozhodnutí vladařů a zákoníky starověké Mezopotámie. Kapitola je koncipována tak, aby bylo jasné, jaké zákony se ve které době objevovaly, neboť v různých částech práce jsou popsány spíše souhrnně. Také je zde ukázán vývoj práva, i když časové zařazení pramenů práva

bylo dlouho diskutováno. Obzvláště sporným byl Chammurapiho zákoník, který se ve formě odvěty mezi plnoprávními občany jevil jako zpátečnický a zastaralý.

Práce by měla být celistvým uchopením jevu mezopotamského otroctví a také pochopením jeho významu v oblasti zmítané neustálými nepokoji a cizími vpády.

1 Historické pozadí Mezopotámie

Mezopotámie se rozprostírá v úrodné nížině mezi řekami Eufrat a Tigris. Tyto dvě řeky skýtaly podstatný zdroj bohatství a obživy v podobě vybudovaného systému zavodňovacích kanálů, často však byly také silou ničivou, o čemž svědčí množství povodní. Bohatství země pramenilo též z obchodu a z dobývání nových území, leckdy i za hranicemi Mezopotámie. Oblast Mezopotámie by se dala rozdělit na část jižní nazývanou Babylónie, ve které převládalo sumerské obyvatelstvo a na část severní, obývanou převážně semitským etnikem s přízviskem Asýrie. Její severovýchodní hranici tvoří území od Perského zálivu až k pohoří Zagros, kde se na severozápadě překlene v roviny a kopce oblasti Tauru a Libanonu a na jihu je uzavřena územím Arábie. Oblast pohoří Zagros a horního toku Eufratu byla neustále ohrožena cizími vpády. To způsobovalo nestabilitu severní až severovýchodní hranice. Jihovýchodní hranice sloužila, zásluhou Perského zálivu, k udržování obchodních styků s oblastmi východu (např. Omán či Magan). Jih země, vzhledem k přírodním podmínkám, nebyl příznivý téměř k jakémukoli kontaktu s ostatními zeměmi.¹

Na mezopotamském území nejprve vznikaly první občiny, u nichž docházelo ke směně a spolupráci, ale také k bojům o nadvládu a větší moc. Z prosperujících občin se tak později vyvíjela města nebo přesněji městské státy slučující několik občin a měst. Spojením několika městských států vznikla říše, kterou bylo nutné rozdělit na provincie, do jejichž čela panovník dosazoval místodržící. Městské státy stejně jako občiny, buď spolupracovaly nebo soupeřily o sjednocení a ukořistění co největšího území.²

Většina panovníků se snažila o centralizaci své moci, ale byly zde i snahy protichůdné, kdy se jednotlivá města zasazovala o nezávislost a následkem byla opět decentralizace. Celé území starověké Mezopotámie je po většinu období zmítáno boji a nepokoji a je poznamenáno vznikem a zánikem městských států

¹ Srov. OPPENHEIM, A. L. *Starověká Mezopotámie : Portrét zaniklé civilizace*. 1. vydání. Praha : Academia, 2001, s. 40-42.

² Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší zákony lidstva : Chammurapi a jeho předchůdci*. 1. vydání. Praha : Academia, 1979, s. 12.

a později i říší. Nelze také opomenout, že v zemi existovalo mnoho kočovných kmenů a tyto kmeny usilovali o moc a bohatství formou válečných konfliktů a vpádů do měst.³

Dějinný vývoj Mezopotámie můžeme popsat v několika obdobích. Prvním bylo období raně dynastické v letech 3000-2340 př. n. l. Období nese svůj název na základě množství vládnoucích dynastií. Území bylo roztrženo zhruba do třiceti městských států. V rozmachu jsou především státy Ur, Kiš, Šuruppak, Lagaš a Umma. Za zmínku stojí panovník Entemena, který jako první ve svém rozhodnutí píše o zmírnění otroctví. V tomto duchu poté pokračuje i vladař Urukagin.⁴

Následovalo období Akkadské (2340-2159 př. n. l.), kdy poprvé došlo k většímu sjednocení země, a to Sargonem Akkadským. Jednalo se o oblast Babylónie a přechodně o oblast Asýrie a Elamu. Významnými městy byly v této době Ešnunna, Kiš, Mari, Tuttulu a Ebla. V tomto období se na území Mezopotámie objevují nová etnika, z východu například Gutejci a Lullubejci a ze západu semitští Amorejci. Na severu, východně od Tigridu představovali hrozbu tzv. Churrité. Pronikání těchto národů zapříčinilo neudržitelnost Akkadského státu a jeho následný rozpad.⁵

V období 2159-2116 př. n. l. se dostává do popředí II. dynastie z Lagaše, ve které je pro mou práci nejvýznamnějším panovníkem Gudea. Hlavními centry byl Lagaš a Girsu.⁶

Po úpadku vlády II. dynastie z Lagaše přichází rozkvět III. dynastie z Uru (2111-2003 př. n. l.), kdy se zhruba 100 let od zániku Akkadské říše znovu podařilo sjednocení celé Babylónie a vniknutí i na území Asýrie a Elamu. Do této doby patří vláda panovníka Ur-nammua. Kvůli pronikání amorejských kmenů

³ Srov. PECHA, L. *Stručná historie států: Babylónie*. 42 sv. 1 vydání. Praha : Libri, 2006, s. 9-10.

⁴ Srov. NOVÁKOVÁ, N.; PECHA, L.; RAHMAN, F. *Dějiny Mezopotámie*. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 43-56.

⁵ Srov. tamtéž, s. 57-62.

⁶ Srov. tamtéž, s. 63-66.

a velkému úsilí o udržení centralizovaného státu však docházelo ke stále většímu získávání moci místodržiteli provincií a k postupnému rozkladu státu.⁷

Z nadcházejících období starobabylonského a staroasyrského je dochováno největší množství písemností. Starobabylonské období trvalo cca v letech 2003-1594 př. n. l. a byla to doba soupeření několika městských států – Isiny, Larsy, Mari a Ešnunny a také obrovského vzestupu Babylonu. V této době vznikaly první zákony psané v akkadštině. Nejstarší dochované jsou zákony Ešnunny, které byly sepsány zřejmě za vlády panovníka Daduši. Ve své práci zmíním jako hlavní panovníky této doby Lipit-Ištara a Chammurapiho, neboť v práci dále zkoumám jejich zákony ve vztahu k otroctví. Doba staroasyrská (2000-1700 př. n. l.) se vyznačuje získáním nezávislosti Asýrie, která byla dříve vždy součástí většího státu, nejprve akkadského a poté státu III. dynastie urské.⁸

Další období se nazývají středobabylonské (1594-1025 př. n. l.) a středoasyrské (1365-1000 př. n. l.). Pro Babylónii to byla doba temna, kdy docházelo k úpadku a opouštění některých měst. Babylónii ovládají kassité a jejich dynastie. Asýrie je v letech 1680-1380 př. n. l. pod nadvládou říše Mitanni, z níž se postupně vymaňuje a v letech 1380-1080 př. n. l. dosahuje rozkvětu. Oblast je oslabována útoky a střety s kassitskou Babylónií.⁹

Zbývající období již jen vyjmenuji, jelikož z jejich zákonodárných pramenů příliš nečerpám. Jedná se o období rozmachu velkých říší – Babylónie, Asýrie a Persie. Dalšími v pořadí jsou období novobabylonské (626-539 př. n. l.) a novoasyrské (1000-609 př. n. l.). Většina zákonů, ediktů a rozhodnutí těchto období vychází ze zákoníku Chammurapiho a práva týkající se otroků zde již nijak podrobněji, nověji ani obšírněji popsána nejsou.¹⁰

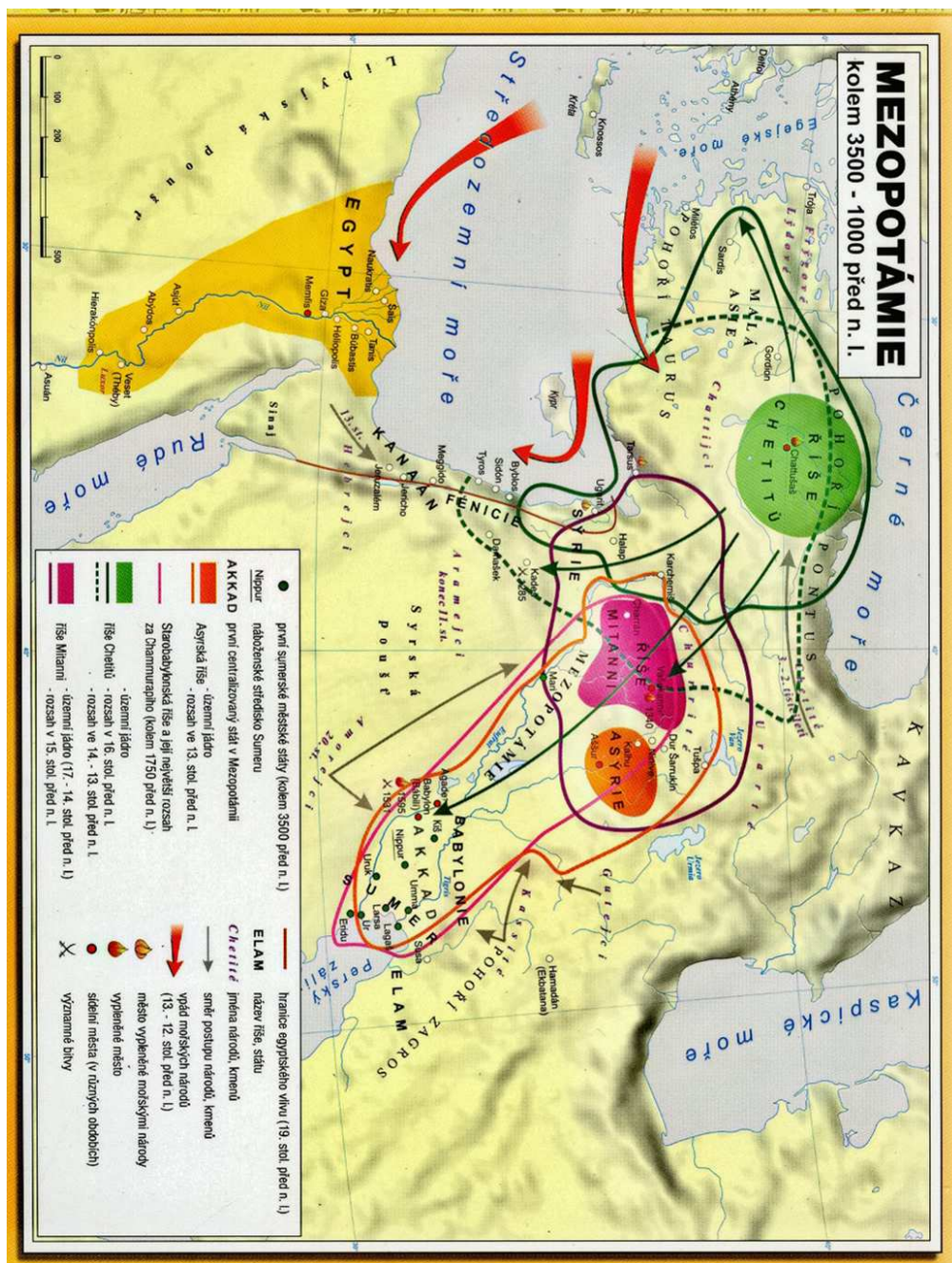
⁷ Srov. NOVÁKOVÁ, N.; PECHA, L.; RAHMAN, F., op. cit., s. 67-75.

⁸ Srov. tamtéž, s. 76-96.

⁹ Srov. tamtéž, s. 97-111.

¹⁰ Srov. tamtéž, s. 112-166.

Klíma v knize Společnost a kultura starověké Mezopotámie uvádí jiné datování období, vycházím z knihy mladší, neboť je možné, že mohly být informace aktualizovány a upřesněny.

Mapa Mezopotámie kolem 3500 – 1000 před n. l.¹¹

¹¹ Mezopotámie kolem 3500 – 1000 před n. l. [online]. 21. 6. 2008, [cit. 2010-03-21]. Dostupné na WWW: <http://image057.mylivepage.com/chunk57/2105295/1562/mezopot%C3%A1mie.jpg>.

2 Otroctví v rámci mezopotamské společnosti

Prvními organizovanějšími celky v Mezopotámii byly, jak jsem již výše zmínila, obcíny. Společnost kmenů a obyvatel obcí (tedy neměstská část populace) byla založená na fiktivní nebo skutečné příbuznosti. Příbuznost či vazby se rozlišovaly na třech úrovních podle počtu spřízněných osob a velikosti skupiny. Jednalo se o běžnou rodinu, klan a kmen. Kmen zodpovídal za ochranu a dodržování práv společenství.¹² Samosprávu vykonávala rada starších a shromáždění plnoprávných občanů. Jednalo se tedy o primitivní demokracii příznačnou pro rané městské státy. Jak se centrální byrokracie rozrůstala, kmenová vláda pozbývala svou moc a veřejné mínění mělo význam již jen v malých územních oblastech. Proces centralizace měl vliv na vznik sociálních vrstev, důsledkem čehož vzrůstal počet lidí, kteří buď ztráceli svou půdu ve prospěch státu nebo se stávali díky dluhům otroky.¹³

Následkem změn hospodářsko-sociálních se rozvinula společnost, která byla silně rozvrstvená a diferencovaná. Existovali v ní svobodní občané, občané s různě omezenými právy, kteří by se dali nazvat nevolníky a nesvobodní - otroci.¹⁴

2.1 Svobodní občané

Svobodní občané se lišili podle stupně stavovské hodnosti, věku a pohlaví. Vzhledem k tomu, že formou vlády byla despotie, stál na vrcholu vladař. Ten byl zároveň veleknězem, vojevůdcem a nejvyšším soudcem. Vrstvou, která mocensky stála pod vladařem byli kněží a úředníci. Kněží plnili roli jak duchovní a charitativní, tak státního aparátu. Zvláštní funkce zastávali místodržící či správci provincií. Ti byli dosazováni králem a leckdy se posilováním moci a zvyšováním vlivu sami stávali panovníky. Představený obcíny souvisel s původním

¹² Kmen za dodržování práv zodpovídal především v době před vznikem městských států.

¹³ Srov. CHIRICHIGNO, G. C. *Debt-Slavery in Israel and the Ancient Near East*. 1st edition. Great Britain : JSOT Press, 1993, s. 32-36.

¹⁴ Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší ...*, op. cit., s. 160.

kmenovým uspořádáním společnosti, zodpovídal za dopadení pachatelů loupežných vražd a za pořádek na svém území. Zvláštní roli hrál mezi plnoprávními občany hlasatel, ten měl za úkol ohlásit útoky otroků a dohlédnout na jejich navrácení pánovi. Správce městského okrsku a vrchní dozorce poříční plavby a zavodňování jsou funkce, které byly zmíněny v ranějším předpisu, v Chammurapiho zákoníku již uvedeny nejsou. Dalším představitelem úředního aparátu byl soudce, jehož úloha byla hluboce ceněna. U tohoto postu se kladl vysoký důraz na morální bezúhonnost, o čemž svědčí několik trestních opatření v zákonech. Nezastupitelní byli pro vladaře vojáci, kteří, když nebyli v aktivní službě, mohli obdělávat přidělená pole. Řada svobodných občanů je ještě rozšířena o šlechtu, úředníky, obchodníky, řemeslníky, zemědělce, lékaře, stavitele domů a lodí a příbuzenských rodin, které vlastnily zemi nebo nějaký jiný výrobní prostředek.¹⁵

2.2 Částečně svobodní občané

Částečně svobodní občané se nazývali muškénové. Do této početné skupiny bychom mohli zařadit všechny občany, kteří pracovali pro stát, ať již v chrámech či v paláci nebo pro bohaté občany. Tito lidé neměli žádné výrobní prostředky, a tak nabízeli své služby jako poddaní. V přeneseném slova smyslu bychom je mohli nazvat nevolníky, neboť dostávali od vladaře či kněžích hmotné zabezpečení za řemeslnou práci či pronajatou půdu, ze které odváděli část zisku.¹⁶

Za částečně svobodné bychom mohli označit i hodnostně nižší vojsko, neboť tomu také byla v době míru pronajímána půda, se kterou vojáci nesměli disponovat jako se svým vlastnictvím a museli odvádět část z výtěžku. Podobně na tom byli drobní zemědělci.¹⁷

¹⁵ Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší ...*, op. cit., s. 182-194.

¹⁶ Srov. BIČ, M. *Při řekách Babylónských*. 1. vydání. Praha : Vyšehrad, 1990, s. 181-182.

¹⁷ Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší ...*, op. cit., s. 181.

Muškén mohl mít osobní majetek a dokonce mohl vlastnit i otroky.¹⁸ Dosud se vedou spory, zda byl muškén v pozici nevolníka či zda byl prostým plnoprávným občanem. Je však jasné, že obě vrstvy neměly v zákonech stejné postavení a muškén stál v hierarchii společnosti níže než svobodný plnoprávný občan.¹⁹

V tomto ohledu je důležité zmínit společenskou mobilitu, kdy se často z plnoprávných občanů následkem ztráty jejich výrobního prostředku či kvůli narůstající závislosti na velkých vlastnících půdy pro vodu, tažná zvířata, pluhy, zrno a jiné výrobní prostředky stávali nevolníci.²⁰

2.3 Nesvobodní občané

Otok byl v právním systému Mezopotámie definován jako věc, se kterou mohl její pán neomezeně nakládat.²¹ Otroctví bychom mohli rozdělit podle způsobu, jakým se člověk otrokem stal. Jednalo se o dlužní otroctví, otroctví jako trest za spáchaný čin, zotročení zajatců, narození se do tohoto stavu. Otroci byli také dováženi jako zboží z ciziny pro své zvláštní vlastnosti. Nesvobodní lidé měli různé postavení podle předchozího původu. Ti, kteří se jimi stali z plnoprávných občanů měli lepší pozici než ti, kteří se tak narodili či pocházeli z cizích zemí.²²

Otroci mohou být také děleni podle dočasnosti či stálosti svého statusu. Dočasní, hlavně plnoprávní občané, měli právo na vykoupení se, zatímco otroci stáli, především cizinci či děti otroků, toto právo neměli.²³

Podmínky, ve kterých nesvobodní lidé žili, se značně lišily podle majitele (stát, muškén a plnoprávný občan). Většina zajatců-otroků byla používána k práci v chrámech a paláci, kde se s nimi zacházelo o poznání hůře než s otroky

¹⁸ V souvislosti s otroky není jasné, zda otroci muškénovi nebyli propůjčeni panovníkem či chrámem stejně jako půda.

¹⁹ Srov. BIČ, M., op. cit., s. 182.

²⁰ Srov. CHIRICHIGNO, G. C., op. cit., s. 50-51.

²¹ Rozuměj darovat, prodat, zastavit, odkázat, přidat do věna...

²² Srov. BIČ, M., op. cit., s. 187-189.

²³ Srov. CHIRICHIGNO, G. C., op. cit., s. 30.

v domácnostech bohatých občanů. Ti vlastnili hlavně otroky pořízené na domácím a cizím trhu.²⁴

Mezi bohatým majitelem a otrokem mohlo dojít k vytvoření vztahu, který byl v duchu jasného řádu a disciplíny. Otroci si byli vědomi, jaké jsou jeho povinnosti a kam patří, měl ale také jistotu, že se o něj pán postará. O blízkém vztahu svědčí i adopce otroků. Pokud se otroci o své „rodiče“ ve stáří dobře starali, zdědili po nich jejich majetek a stali se plnoprávními občany. Adopce měly pro pána význam, když neměl děti a potřeboval, aby někdo dbal o posmrtný kult a řádně vypravil jeho pohřeb.²⁵

Otroci se také mohli provdat, výjimečně dokonce i za plnoprávnou osobu. Děti z takového manželství mohly být uznány svobodnými. Jestliže pán uznal plnoprávními své děti, většinou propustil na svobodu i otrokyni, jejich matku. Otroci se směli vzdělávat a vyučit se řemeslu, pokud jim to pán dovolil, aby tak zvýšil jejich hodnotu, a tím i hodnotu svého majetku. Za některých dob si směli otroci dokonce vydělávat a vlastnit drobný majetek, s nímž mohli omezeně nakládat. Pokud si vydělal nesvobodný člověk dost výkonem řemesla, zemědělstvím nebo obchodem, mohl se vykoupit a stát se plnoprávným občanem. Nezřídka však takové osoby zůstávaly v domácnostech svých bývalých panů, sice již jako zaměstnanci, ale většinou se vztah mezi nimi nijak nezměnil.²⁶

V průběhu dějin panovníci propouštěli svými výnosy otroky z dlužního otroctví, neboť tímto typem otroctví velmi trpěly celé rodiny v dobách krizí. Dobu trvání dlužního otroctví omezil na tři roky až Chammurapi ve svém zákoníku, společně se zákazem špatného zacházení s takovými otroky.²⁷

Otroci byli poznamenáváni různými značeními od vypálených značek přes oholení poloviny hlavy až po propíchnuté uši. Tyto značky se prováděly kvůli snadné identifikaci.²⁸

²⁴ Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší ...*, op. cit., s. 164.

²⁵ Srov. OPPENHEIM, A. L., op. cit., s. 65-66.

²⁶ Srov. PECHA, L., op. cit., s. 71-72.

²⁷ Srov. KLÍMA, J. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*. 2. doplněné a opravené vydání. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, s. 87-88.

²⁸ Srov. tamtéž, s. 90-91.

Otrocký stav měl jak své výhody, tak nevýhody. Přesto si mnoho otroků žilo lépe než chudí svobodní občané, neboť se jejich životní úroveň odvíjela od jejich vlastníků.²⁹

3 Příčiny vzniku otroctví

Otroctví ve společnosti starověké Mezopotámie bychom mohli přičítat především rozvrstvení společnosti jako následku centralizace moci státem, ekonomickému uspořádání země a zákonodárným opatřením. Společnost z počátku fungující jako zemědělská, kde byli lidé většinou na stejné sociální úrovni, se stala neudržitelnou. Lidé disponují jinými schopnostmi a vlastnostmi, a zatímco někteří z nich byli dobří v zemědělské činnosti, jiní se ukázali dobrými v plánování, organizování, obchodování či získávání prostředků jinými způsoby. Díky tomu se stávali někteří lidé bohatými a jiní chudými.³⁰

3.1 Centralizace státní moci jako příčina otroctví

„Z ekonomického hlediska mohou být společenské vrstvy viděny jako výsledek procesu, kdy svobodní občané nakonec ztratili kontrolu nad jejich výrobním prostředkem na úkor rostoucí závislosti na velkých vlastnících půdy (a obchodnících) a státu kvůli zdrojům. Jakmile tato závislost vznikla, malí vlastníci půdy byli často nuceni k obstarání půjček s vysokou úrokovou mírou.“³¹

Poté velmi záleželo na tom, zda byla dobrá úroda a zda byli dlužníci schopni svůj závazek splatit. Mnoho z takových zemědělců se stalo platebně neschopnými, protože se nedokázali přizpůsobit novým hospodářským nárokům společnosti. Důsledkem platební neschopnosti byl prodej nebo odevzdání lidí, jež

²⁹ Srov. PECHA, L., op. cit., s. 72.

³⁰ Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší ...*, op. cit., s. 13-14.

³¹ CHIRICHIGNO, G. C., op. cit., s. 50.

„From an economic point of view, therefore, social stratification can be seen as the result of process by which free citizens eventually lost control over their means of production, on account of their growing dependency upon the large landowners (and merchants) and state for resources.“

byli na dlužníku závislí, do otroctví. V neposlední řadě byli donuceni k prodeji země, sami sebe nebo rodinných příslušníků. Chudí občané měli možnost též uzavřít smlouvu s věřitelem, ve které se dohodli na půjčce, jež byla splácena formou práce na jeho pozemcích. Tato povinnost mohla být někdy i doživotní.

„ ... nárůst dlužního otroctví a odcizení země v Mezopotamských městských státech může být přičítána platební neschopnosti mezi svobodnými občany, která byla zapříčiněna různými propojenými socioekonomickými faktory včetně daňového systému, monopolu zdrojů a služeb mezi státem a soukromou elitou (např. kapitalismus ve formě pronájmů), vysokou úrokovou mírou půjček a ekonomickými a politickými krizemi velkých příbuzenských skupin.“³²

3.2 Ekonomické příčiny vzniku otroctví

Ekonomika společnosti fungovala ve dvou sektorech. Prvním a zřejmě hlavním byl sektor státní, který bychom mohli rozdělit na domácnosti palácové a chrámové. Druhým sektorem byly soukromé domácnosti svobodných občanů. Poměr vlastnictví státního a soukromého sektoru nelze přesně vymezit. Lišil se v různých obdobích, podle oblastí a také podle kvality půdy.³³

3.2.1 Státní sektor

Státní sektor vlastnil mnoho pozemků, jež dříve patřily menším skupinám obyvatel, na kterých pěstoval obilí, choval zvířata a vytvářel další produkty. S těmito produkty poté disponovali obchodníci, kteří byli zaměstnanci státu. Právě díky nim a směně produktů s jinými národy vlastnil stát stále více půdy a výrobních prostředků. Obchodníci nečinili vždy jen transakce pro stát, ale také pro zvyšování svých finančních prostředků např. kupováním země

³² CHIRICHIGNO, G. C., op. cit., s.54.

„ ... the rise of debt-slavery and the alienation of land in the Mesopotamian city states can be attributed to insolvency among free citizens caused by various interrelated socio-economic factors, including taxation, the monopoly of resources and services among the state and private elite (i.e. rent capitalism), high-interest loans and the economic and political collapse of higher kinship groups.“

³³ Srov. tamtéž, s. 36.

a poskytováním půjček s vysokým úrokem. Podobně jako obchodníci se začali chovat i kněží a někteří vysoce postavení úředníci.³⁴

Stát měl v rukou také určitou ochranu obyvatel v podobě fondu, ze kterého mohlo být čerpáno v nepříznivých dobách. Prostředky fondu mohly být použity též na výstavbu a udržování zavodňovacích kanálů, které sloužily nejen chrámu a paláci, ale také svobodným občanům. Mohl financovat i vykoupení občanů ze zajetí. Chrám disponoval mnoha lidmi s různými pravomocemi a nabízel přístřeší, jak znevýhodněnému obyvatelstvu (sirotci a vdovy), tak i lidem na okraji společnosti. Je nejisté, do jaké míry byl tento počín charitativní. Chudí lidé sice dostávali za odváděnou celoroční práci přiděly a měli i střechu nad hlavou, ovšem pravděpodobně ne všichni přišli do chrámu dobrovolně. Je také možné, že v době, kdy měl chrám nedostatek pracovní síly, nutil pro něj pracovat lidi na ulici. Půjčky poskytované chrámem měly dvojí povahu. Měly být nápomocny lidem v nouzi, ale pokud byla půjčka zastavena, mohl přijít občan o svou svobodu i o zemi. Půjčky, zabavená země či zotročení byl podstatný zdroj příjmů chrámu. V chrámu se tak mohly objevit dva druhy otroků, a to váleční zajatci nebo dlužní otroci. Ještě by toto dělení šlo rozšířit o další druh, konkrétně přidáním otroků, kteří byli chrámu darováni úředníky a bohatými občany k naklonění bohů. Otroci byli v ranějších obdobích používáni k čištění zavlažovacích kanálů a k podřadnějším pracem. Později byli využiti více v zemědělství a v jiných aktivitách.³⁵

Chrámy tedy používaly pro práci hlavně ochuzené občany a paláce zřejmě nejvíce využívaly služeb zajatých otroků, jejichž část příslušela i chrámu. Palác tuto pracovní sílu využíval k udržování zavlažovacích kanálů, stavbě silnic a zdí měst. Když paláci chyběla pracovní síla, doplnil ji plnoprávními občany a nařídil nucené práce v rozsahu několika měsíců. Za vlády Chammurapiho došlo k přesunutí administrativy chrámu pod administrativu paláce. Chrám však už v dřívějších dobách ztrácel na svém výsadním postavení a jeho moc se snižovala. Palác mohl pracovníky čerpat i ze soukromého sektoru, a to ve formě otroků nebo

³⁴ Srov. tamtéž, s. 36-37.

³⁵ Srov. CHIRICHIGNO, G. C., op. cit., s. 37-43.

ochuzených občanů. Nemałym zdrojem byli i lidé částečně svobodní a závislí na paláci. Bohatství mohl stát čerpat také z pronajímání půdy paláce a chrámu soukromému sektoru.³⁶

3.2.2 Soukromý sektor

Domácnosti soukromého sektoru byly velmi rozdílné co se počtu členů (obchodníků) týče. Lze sem zahrnout všechny domácnosti svobodných občanů, které vlastnily výrobní prostředky nezávisle na státu. Rozsah prodejců se lišil podle období v rozsahu od jedné až po více jak dvacet osob. Zemi a domy prodávali jak jednotlivci, tak velmi početné skupiny (základní, rozšířené a několikanásobné rodiny)³⁷. V pozdějších obdobích se ale počet prodejců stále snižoval.³⁸

„Tento druh solidarity, který existoval mezi rodinami, bránil jedné rodině v prodeji majetku bez souhlasu ostatních. Jestliže jedna rodina měla finanční problémy, ostatní rodiny ji mohly podpořit a pomoci jí udržet její zemi nebo zabránit tomu, aby rodina pozbyla kontroly ze strany svých příbuzných. Dále pro prodej velkého množství země vlastněné příbuzenskými skupinami bylo nutné svolení tamních lidových shromáždění.“³⁹

Zvyšováním moci a vlivu státu se postupně několikanásobné a rozšířené rodiny rozpadaly a nebylo už možné využívat vzájemné pomoci mezi nimi ani institutu společného vlastnictví. Tento jev je pravděpodobně jednou z příčin vzniku dlužního otroctví mezi větším počtem obyvatel. Nejprve mohl být majetek převáděn pouze mezi příbuznými, ovšem s nárůstem půjček a úvěrů, bylo

³⁶ Srov. tamtéž, s. 43-45.

³⁷ Základní rodina se skládala z rodičů, dětí a otroků. Rozšířenou tvořila základní rodina, příbuzní manželů a otroci. Několikanásobná rodina obsahovala dvě a více základních rodin.

³⁸ Srov. CHIRICHIGNO, G. C., op. cit., s. 46.

³⁹ Tamtéž, s. 47.

„This sort of ‚Solidarity‘ which existed between families prevented one family from selling property without the consent of the others. If one family was having financial problem the other families could pitch in and help the family to retain its land or prevent it from being removed from the control of the proper lineage (or clan). Furthermore, the sale of large amounts of kinship land probably needed the approval of the local popular assemblies.“

zapotřebí ručit osobami nebo majetkem. Práva věřitelů byla upřednostněna před právy dědiců a příbuzných.⁴⁰

Soukromý a státní sektor se do jisté míry překrýval. Soukromí vlastníci země mohli užívat na základě svěřeného práva půdu veřejnou. Úředníci, kněží a obchodníci mohli odkoupit půdu státu do soukromého vlastnictví, čímž mohli značně zasahovat do soukromého sektoru.⁴¹

3.2.3 Systém půjček

Systém půjček ve starověké Mezopotámii byl velice propracovaný a zasahoval do všech oblastí života občanů. Půjčky byly zatíženy velmi vysokou úrokovou mírou, která v mnoha případech hraničila s lichvou. Zákonodárci se proto snažili upravit podmínky pro poskytování půjček (např. úrokovou míru, vztah věřitele a dlužníka, popřípadě osob na něm závislých), aby zmírnili negativní dopad tohoto fenoménu.⁴²

Jednou z podstatných právních úprav byl požadavek písemnosti u některých smluv uzavíraných s osobami závislými na hlavě rodiny, aby mu takto nemohla vzniknout škoda. Upravena byla výše úrokové míry půjček na 20% při poskytnutí financí a na 33 a 1/3 % při poskytnutí půjčky obilné. Pokud obchodník nedodržel výši státem stanovené úrokové míry nebo se snažil dlužníka zneužít jiným způsobem, byl potrestán propadnutím půjčky. Většina těchto opatření se vlivem horní vládnoucí vrstvy v praxi příliš nedodržovala.⁴³

Úprava se týkala i zajišťovacích práv věřitele, kdy se rozlišovalo mezi vzetím do zástavy otroka nebo rodinných příslušníků dlužníka. Zatímco otrok mohl být okamžitě prodán a z jeho prodeje bylo možné věřitele vyplatit, u rodinných příslušníků k prodeji dojít nemohlo. Dlužníkovi byla dána určitá lhůta, ve které si směl své blízké vykoupit zpět. Jestliže došlo ke smrti otroka v zástavě, byl nucen věřitel zaplatit jeho cenu bez nároku na splacení půjčky.

⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 48-49.

⁴¹ Srov. CHIRICHIGNO, G. C., op. cit., s. 49.

⁴² Srov. KLÍMA, J. *Společnost ...*, op. cit., s. 132.

⁴³ Srov. tamtéž, s. 132-133.

3.3 Odsouzení jako příčina otroctví

Mezopotámie měla velmi propracovaný trestněprávní systém, kterému předcházela tradiční způsob řešení provinění například formou krevní msty.⁴⁴ V zákonících je již odvěta vůči konkrétním prohřeškům přiměřenější. Vedle klasického hesla „oko za oko, zub za zub“ můžeme nalézt i alternativnější řešení pomocí odpovídající náhrady, ať již v naturáliích či financích. Každý panovník, který se dostal k moci se snažil zasadit o to, aby v jeho zemi zavládl veřejný pořádek, klid a mír. Tresty měly sloužit hlavně jako exemplární výstraha pro ostatní. Občas se stávalo, že trest byl odpuštěn na žádost poškozeného. Výčitky svědomí a pokání provinilce nehrály v daném procesu žádnou roli. Následky trestného činu nemohly být vyřešeny mimosoudně. O nápravě rozhodovali vždy státní úředníci, a to po pečlivém zvážení všech dostupných důkazů. Pokud někdo falešně obvinil občana a nemohl jeho vinu dokázat, byl potrestán stejným způsobem, jakým by byl trest pro odsouzeného v případě jeho usvědčení.⁴⁵

Další příčinou otroctví byl trest za určitý přečin proti společnosti či proti vlastní rodině, a to ženou nebo vlastním potomkem. Otroctví mohlo být rovněž následkem špatného jednání syna a bylo bráno jako kárný trest. Pokud se svobodný občan rozhodl z jakýchkoli důvodů opustit svoji zemi a posléze se chtěl vrátit, byl jeho veškerý majetek zabaven bez možnosti návratu. Byla rušena také manželství těchto občanů včetně veškerých práv z toho plynoucích. Otroctvím byl postižen i ten, kdo způsobil škodu na majetku druhého a neměl prostředky k jeho odškodnění.⁴⁶

⁴⁴ Často byly následkem krevní msty vyvražďeny celé kmeny.

⁴⁵ Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší ...*, op. cit., s. 276-279.

⁴⁶ Srov. tamtéž, s. 162-163.

4 Otroctví v zákonech starověké Mezopotámie

Je do značné míry nejisté, nakolik zákonodárné prameny byly využívány prakticky a nakolik byly pouhými literárními památkami. Vzhledem k dosud mnohým neodkrytým a nenalezeným památkám nelze tento fakt přesně určit a zůstane pouze v rovině fabulace a diskuze různých vědců. Výchozím předpokladem je, že tyto prameny byly v praxi používány a odrážejí způsob života obyvatel Mezopotámie, neboť toto nelze prozatím ani vyvrátit a ani potvrdit.⁴⁷

Zprvu společnost jednala podle nepsaných zvyků a obyčejů tzv. zvykového práva. Jakmile se začala tvořit složitější a značně rozvrstvená společnost, bylo nutné upravit i legislativu podle jejích potřeb. Hlavní skupinou, která žádala písemné záruky, byla vrstva bohatých, které zvykové právo přestalo v rámci růstu bohatství a ošetření jeho ztráty vyhovovat. Také přechod společnosti od zemědělské výroby k více specializované na obchod a řemesla, si vynutil písemnou úpravu jakýchkoli společenských transakcí.⁴⁸

4.1 Nápisy sumerských vladařů

První zmínky o otroctví se nacházejí v nápise Entemeny, panovníka města Lagaše (cca 2405 – 2375 př. n. l.). Panovník kvůli válečnému konfliktu vydal zákonná opatření zmírňující jeho dopad na svobodné obyvatelstvo. Ve zprávě umožnil návrat lidí odpracovávajících si dluh u věřitele ke svým rodinám (především matky a děti). Jedná se o vůbec první zmínku, kdy se panovník snažil zmírnit dopady dlužního otroctví na rodinu. Entemena celé opatření učinil tak, aby docílil zvýšení své popularity, ale aniž by ohrozil finanční situaci státu.⁴⁹

Urukagina, vladař Lagaše/Girsu (2351 – 2342), musel také čelit sociálním nepokojům, a tak ve svých nápisech podobně jako Entemena zbavil občany dlužního otroctví. Urukagina jako první vydal prohlášení o ochraně

⁴⁷ Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší ...*, op. cit., s. 321-322.

⁴⁸ Srov. KLÍMA, J. *Společnost ...*, op. cit., s. 143.

⁴⁹ Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší ...*, op. cit., s. 37-38.

znevýhodněných a sociálně slabých občanů. Za nedodržení této ochrany ale nehrozila žádná sankce. Z toho lze usuzovat, že celé prohlášení je jen dobrým taktickým krokem k upevnění moci a ke zvýšení oblíbenosti panovníka.⁵⁰

Nápisy Gudey, vladaře Girsu/Lagaše, nejsou zákony v pravém slova smyslu. Gudea se nesnaží o reformy celé společnosti a nastolení nového řádu. Jeho opatření se spíše snažila zmírnit tlak na společnost, který vznikl z jeho požadavků např. stavby chrámu. Za těchto okolností zakazoval půjčky s vysokým úrokem a po dobu slavností si byli otrok a svobodný občan rovni. I Gudea ve svých nápisech uvádí starost o sirotky a vdovy jako o osoby znevýhodněné a slabé.⁵¹

4.2 Zákony psané v sumerštině

Zákony Ur-nammua, vladaře Uru (r. 2111 – 2093), se zasadily o zrušení dlužního otroctví a opět je zde zmínka o ochraně sociálně slabých. Ur-nammu přikázal trest ve formě odevzdání určitého finančního obnosu za pohlavní styk či sňatek s cizí otrokyní bez souhlasu pána. Také stanovil odměnu za nalezení otroka či otrokyně, kteří uprchli z města. Vzhledem k častému pořizování otrokyní k plození dětí, pokud byla manželka svobodného občana neplodná, upravil Ur-nammu situaci, kdy se otrokyně chtěla dostat na úroveň své paní. Tento čin byl brán jako projev neúcty a odporu a trestal se nasypáním soli do úst provinilé.⁵²

Lipit-Ištar, panovník Isinu (1934 – 1924), ve svých zákonech trestá každého, kdo zadržoval uprchlé otroky a to buď nahrazením otroka nebo zaplacením peněžité částky. Také vydal opatření propouštějící na svobodu otroka, který vykonával službu svému pánovi a též za něj odpracovával jeho dluh. Otrok tak za sebe zaplatil dvojnásobně. Tento předpis by se dal vysvětlit zároveň i tak, že otrok úspěšně dvakrát před soudem popřel svou sociální příslušnost a byl propuštěn na svobodu. Jestliže otrok pána opětovně zapřel a neuspěl při dokazování svého vykoupení či nepřislušnosti k otrocké skupině, byl potrestán vpálením značky.

⁵⁰ Srov. KLÍMA, J. *Společnost ...*, op. cit., s. 143-144.

⁵¹ Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší ...*, op. cit., s. 41-43.

⁵² Srov. tamtéž, s. 44-48.

Jiný předpis upravuje manželství otrokyně a jejího pána. Otrokyně se stává svobodnou stejně jako děti vzešlé z tohoto manželství.⁵³

Ze zlomků drobných předpisů z různých časových období se dozvídáme o postihu syna vyhoštěním z domu nebo zotročením, pokud popřel příbuzenský vztah ke svým rodičům.⁵⁴ Z těchto zlomků pochází i ujednání o vyhlášení moratoria⁵⁵ na dobu jednoho roku v případě, kdy se dlužník dostane do platební neschopnosti.⁵⁶

4.3 Zákony psané v akkadštině

V zákonech z Ešnunny nalezneme přísný zákaz „... obchodníkům a šenkýřkám přijetí stříbra, obilí, vlny a sezamového oleje (tj. jejich koupí nebo vzetím do úschovy) z rukou otroka nebo otrokyně.“⁵⁷

Zákony pamatují zákazem i na půjčování otrokům a synům, kteří se ještě neosamostatnili a žijí v domě svých otců. Za neoprávněné vymáhání pohledávky věřitelem v podobě otrokyně je stanovena náhrady škody. V případě úmrtí otrokyně u věřitele, je ten povinen dát náhradou dvě otrokyně. Podobné opatření fungovalo i u zloděje otroka. Ten musel také navrátit dva otroky namísto jednoho.⁵⁸ Ošetřeno je i sexuální zneužití otrokyně člověkem, který není jejím vlastníkem. Další článek se zabývá navrácením dítěte otrokyně pánovi, pokud jej dala k adopci plnoprávné osobě bez souhlasu a vědomí pána, aby mu zařídila lepší život. Na věku dítěte v tomto ohledu nezáleželo, dítě bylo stále majetkem pána otrokyně. Na druhou stranu stala-li se stejná situace v případě otrokyně, jejímž vlastníkem byl stát a ona poskytla své dítě muškénovi, nemusel muškén vracet stejné dítě. Státu postačila adekvátní náhrada. Poslední zmínka o otrocích v zákonech z Ešnunny je o značkování otroků. Označkování otroci se nesměli

⁵³ Srov. KLÍMA, J. *Společnost ...*, op. cit., s. 147-148.

⁵⁴ Podobný postih hrozil i rodičům, pokud zapřeli své dítě, otec ztratil majetek a byl vyhoštěn, matka ztratila domov. Vyhoštění se ve své podstatě rovnalo zotročení, neboť člověk pozbyl jak svého majetku, tak úcty lidí v rámci občiny.

⁵⁵ Moratorium znamená pozastavení, odklad.

⁵⁶ Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší ...*, op. cit., s. 57.

⁵⁷ Tamtéž, s. 62.

⁵⁸ Jako krádež bylo definováno i víc jak měsíční přechovávání cizího otroka.

vzdálit mimo město bez souhlasu svého pána a cizinci, kteří si do Ešnunny přiváděli své otroky, je museli nechat označit.⁵⁹

Zákoník Chammurapiho, vládce Babylónu (1792-1750), je jedním z nejpracovitějších zákonodárných děl. Otroctví je zde upraveno hned v několika paragrafech. Chammurapi opět upravuje zákaz přechovávání cizích otroků a zákaz obchodních transakcí otroků a dětí žijících u rodičů. S přechováním a protiprávní zástavou otroků je spojeno právní ustanovení o vymáhání majetku zpět. Zákon chrání majitele otroků také před jejich útekou.⁶⁰

„Sociální charakter měl předpis ..., který připouštěl, aby insolventní dlužník uspokojil za přítomnosti svědků věřitele jakoukoliv částí svého majetku, čímž se vyhnul dlužnímu otroctví.“⁶¹

Co se týká dlužního otroctví, jeho dobu upravil panovník na 3 roky, také stanovil, aby se s dlužními otroky zacházelo šetrněji. Věřitelská práva jsou upravena tak, že „... není-li pohledávka splacena včas, může věřitel otroka daného do zástavy, prodat ... ; dlužník smí vykoupit pouze otrokyni, která je matkou jeho dětí ...“⁶²

Rozdělení dědictví mezi děti plnoprávné ženy a otrokyně se řídí tím, zda otec své děti legitimoval či nikoli. Jestliže tak učinil, měly nárok na dědictví, pokud ne, staly se spolu s jejich matkou svobodnými, ale dědictví nárokovat nemohly. Jiné postavení měly děti vzešlé ze svazku plnoprávné občanky a otroka státu či muškéna. Tyto děti měly osobní svobodu a nárok na dědický podíl.⁶³

Další část upravuje trest za ublížení na těle otroka. Vzhledem k tomu, že otrok byl pouhou věcí, majetkem, trestem bylo zaplacení určitého finančního obnosu. V zákoníku je zohledněn prodej otroka, kdy pán zodpovídá za jeho vady např. nemoci a také za to, že otrok je skutečně jeho majetkem. Za zapření svého

⁵⁹ Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší ...*, op. cit., s. 62-66.

⁶⁰ Srov. tamtéž, s. 68-78.

⁶¹ Tamtéž, s. 80.

⁶² Tamtéž, s. 80-81.

⁶³ Srov. tamtéž, s. 87.

Stát či muškén si na takovéto děti nesměli dělat vlastnický nárok.

pána čekalo otroka utětí ucha. Zákon ošetřuje i koupi domácího otroka v cizině, který se za jistých okolností mohl stát svobodným.⁶⁴

K úplnému přehledu zákonů upravujících otroctví je potřeba ještě zmínit několik ediktů. V ediktu Samsuiluny (1749-1712) je příkaz k propuštění občanů z dlužního otroctví. Stejně tak se o propuštění dlužních otroků v některých městech zasazuje i edikt Ammisaduqy. Většina ediktů se snažila zmírnit dopady hospodářských krizí na poddané a plnoprávné občany.⁶⁵

⁶⁴ Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší ...*, op. cit., s. 62-66.

⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 90-95.

Závěr

Při psaní mé práce mi pod rukama znovu rozkvétala kultura starověké Mezopotámie v celé své kráse. Hovořit o mezopotamské společnosti jako o otrokářské je hodně nadnesené, neboť celkem se zde vyskytovalo zhruba 11% otroků z celkové populace. Přesto tento jev měl zajímavé zákonitosti. Velmi zvláštní je postavení nesvobodných lidí v rámci soukromého sektoru, tj. domácností bohatých svobodných občanů. Otroci se v takových rodinách mohli vzdělávat, vyučit řemeslu, vydělávat si a dokonce i vlastnit jistý finanční obnos. Domnívám se, že mnoho chudých svobodných občanů by mohlo těmto otrokům závidět, zvláště když přicházeli o své výrobní prostředky a vstupovali nuceně do služeb státu. Mezi pánem a otrokem často vznikal vztah podobný vztahu člověka a Boha. I Bůh někdy člověka zkouší a nechává ho trpět, ale, pokud se člověk odevzdá do jeho rukou, žije většinou smířeněji, střídměji a šťastněji.

Překvapujícím zjištěním byl fakt, že v mezopotamské společnosti existovala určitá mobilita mezi jejími vrstvami. Ovšem tato mobilita byla ošetřena mnoha zákony. Člověk, který se otrokem narodil, měl v zásadě mnohem nepříznivější podmínky, aby se stal svobodným. Ani to však nebylo nemožné, připomeneme-li adopce otroků či sňatky svobodných a částečně svobodných osob s otroky. U svobodných občanů, kteří padli na dno, se vždy hledělo na jejich původ a bylo jim umožněno se vykoupit.

Stát velmi ovlivňoval, kolik lidí bylo v určité době zotročeno, a to hlavně svými výnosy o propuštění z dlužního otroctví a také tím, jak byla postavena ekonomika či dobovačná politika. Často i když se stát snažil o regulaci negativních jevů ve společnosti, neměl dostatek prostředků proti bohaté vrstvě, aby svá opatření prosadil.

Je doposud sporné, do jaké míry jsou nalezené zákony a zákoníky odrazem toho, jak společnost opravdu fungovala. Mnoho autorů se domnívá, že jsou to pouze literární památky. Předpokládám však, že je rozumnější přiklonit se k tomu, že texty byly s větším či menším úspěchem prakticky používány. Pochybuji, že by je v písarských školách opisovali jen jako literární díla. Spíše je pravděpodobné,

že byly používány jako předlohy k zákonům novějším. Tímto opisováním se též předávaly zákony z generace na generaci.

Zajímavým počinem by mohlo být další zkoumání mezopotamského otroctví ve srovnání s otroctvím dnešním. Bylo by přínosné zjistit, jak je možné, že otroctví přetrvalo až do dnešní doby. Také by se dalo prozkoumat, v čem se dnešní otroctví od toho starověkého mezopotamského liší a v čem se naopak shoduje.

Seznam použité literatury

ADAMS, Simon, et al. *Dějiny : Velký obrazový průvodce historií lidstva od úsvitu lidské civilizace po současnost*. 1. vydání. Praha : Euromedia Group, k.s. - Knižní klub, 2009. 612 s. ISBN 978-80-242-2488-6.

ANDRÉ-SALVINIOVÁ, Béatrice, et al. *Úsvit civilizací*. 2. vydání. Bratislava : Gemini, spol. s r. o., 1993. 192 s. ISBN 80-7161-016-X.

BIČ, M. *Při řekách Babylónských*. 1. vydání. Praha : Vyšehrad, 1990. 382 s. ISBN 33-840-90.

CHIRICHIGNO, G. C. *Debt-Slavery in Israel and the Ancient Near East*. 1st edition. Great Britain : JSOT Press, 1993. 409 s. ISBN 1-85075-359-8.

KLENGELOVÁ-BRANDTOVÁ, Evelyn. *Starověký Babylon*. 1. vydání. Praha : Vyšehrad, 1983. 132 s. ISBN 33-634-83.

KLÍMA, J. *Nejstarší zákony lidstva : Chammurapi a jeho předchůdci*. 1. vydání. Praha : Academia, 1979. 382 s. ISBN 509-21-856.

KLÍMA, J. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*. 2. doplněné a opravené vydání. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 241 s. ISBN 21-102-63.

NOVÁKOVÁ, N.; PECHA, L.; RAHMAN, F. *Dějiny Mezopotámie*. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998. 266 s. ISBN 80-7184-416-0.

OPPENHEIM, A. L. *Starověká Mezopotámie : Portrét zaniklé civilizace*. 1. vydání. Praha : Academia, 2001. 329 s. ISBN 80-200-0749-0.

PEČÍRKOVÁ, J. *Asýrie : Od městského státu k říši*. 1. vydání. Praha : Academia, 2000. 177 s. ISBN 80-200-0348-7.

PECHA, L. *Stručná historie států: Babylónie*. 42 sv. 1 vydání. Praha : Libri, 2006. 148 s. ISBN 80-7277-137-X.

Internetové zdroje:

OBROVSKÁ, L. *Otroctví včera a dnes*. In *Via Iuris : Bulletin pro právo ve veřejném zájmu. Nelidské/ponižující zacházení* [online]. C. H. Beck - Právních rozhledech, Soudních rozhledech a Trestněprávní revue, 16. 10. 2008, [cit. 2010-03-19]. Dostupné na WWW: <<http://www.viaiuris.pilaw.cz/index.php?p=msg&id=244>>.

Mezopotámie kolem 3500 – 1000 před n. l. [online]. 21. 6. 2008, [cit. 2010-03-21]. Dostupné na WWW: <http://image057.mylivepage.com/chunk57/2105295/1562/mezopot%C3%A1mie.jpg>.

Abstrakt

SOUČKOVÁ, I. *Otroctví starověké Mezopotámie jako společenský fenomén*. České Budějovice 2010. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra biblických věd. Vedoucí práce A. Mackerle.

Klíčová slova:

starověká Mezopotámie, otroctví v rámci společnosti, společenská diferenciacie, svobodní občané, částečně svobodní občané, nesvobodní občané, příčiny vzniku otroctví, otroctví v zákonech starověké Mezopotámie

Hlavním tématem práce je zkoumání fenoménu otroctví starověké Mezopotámie z různých hledisek. Konkrétní průzkum tohoto jevu uvozuje popis oblasti a dějinné pozadí, v němž se veškeré dění odehrává.

Prvním hlediskem je otroctví v rámci společenského uspořádání, dále jsou zde vykresleny příčiny vzniku tohoto jevu a také je otroctví podrobeno zkoumání v rámci různých zákonodárných pramenů. Společenské uspořádání je rozděleno do tří skupin, které se navzájem ovlivňují a dochází v rámci nich k určité omezené mobilitě. Příčinami vzniku otroctví je poté soubor socioekonomických skutečností. Pro úplné vykreslení zmíněného jevu je v práci zobrazen vývoj společnosti v zákonech, kdy se více uvolňují přísná pravidla a otroci dosahují často lepšího postavení než svobodní občané.

Abstract

Slavery in Ancient Mesopotamia as social phenomenon.

Key words:

Ancient Mesopotamia, slavery in the society, social differentiation, free citizens, semi-free citizens, unfree citizens, causes of slavery, slavery in laws of ancient Mesopotamia

The main purpose of this work is to investigate the phenomenon of slavery in ancient Mesopotamia from different perspectives. Concrete research of the phenomenon opens with a description of the territory and the historical background in which all events take place.

The first aspect is slavery in the context of social structure. There are also depicted causes of this phenomenon, and then slavery is subjected to exploration in various legislative sources. The social structure is divided into three groups, which influence each other and in the context of which there is some limited mobility. The slavery might have been caused by a set of socio-economic factors. For a complete rendering of that phenomenon, the work shows the development of the law, in which stringent rules are released and slaves often achieve a better position than free citizens.